

Андрій ВИПАСНЯК

СТАН ТРАДИЦІЙНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939)

Традиційне скотарство – це одна з небагатьох тем в українській етнологічній науці, яка на даний період остаточно ще не стала предметом окремого фундаментального монографічного дослідження, що було б здійснено й проведено на основі загальноукраїнського матеріалу.

Наявні ж дослідницькі розвідки, як правило, складові наукових і навчальних видань, причому, порівняно з рівнем з'ясування етнографічних особливостей інших явищ матеріальної культури, традиційне скотарство українців висвітлено в науковій думці значно слабше. Зокрема, на сучасному етапі розвитку української етнології дослідження традиційного скотарства в Україні зорієнтовано передовсім на з'ясування його регіональної специфіки. Тим більше, що сучасні глобалізаційні та модернізаційні процеси нівелюють традиційні галузі людської життєдіяльності, які, відповідно, поступаються місцем високоінтелектуальним технологіям.

У зв'язку з цим на сьогодні значної актуальності набула потреба глибоко дослідити та узагальнити головні тенденції у розвитку традиційного скотарства у Східній Галичині, висвітлити основні кількісно-якісні показники та узагальнити етнокультурні особливості, пов'язані зі скотарською галуззю.

У цій статті основним завданням є висвітлення кількісних і якісних характеристик традиційного скотарства, а саме спроба з'ясувати масштаби та основні тенденції розвитку традиційного скотарства на території Східної Галичини в міжвоєнний період (1918–1939 рр.) під владою Другої Речі Посполитої.

В історичній та етнологічній літературі радянського періоду дана проблема порушувалася у працях Г.Васюти, Г.Ковальчака, І.Компанійця, Ю.Сливки, С.Макарчука, Л.Олесевича, Я.Хонігсмана. Проте найчастіше згадані дослідження не беруть до уваги етнокультурні особливості того чи іншого етнографічного району Східної Галичини, розглядаючи винятково соціально-економічний аспект. Згадані дослідники займалися проблематикою соціально-економічних відносин, у тому числі розвитку українського села, специфікою ведення господарства на Західній Україні загалом і Східній Галичині зокрема. Водночас для більшості цих робіт характерне-вивчення явища у статистиці, домінування емпіричного підходу, відсутність історико-етнографічного аналізу. Крім того, при досить детальному висвітленні специфіки домашніх тварин у згаданих працях майже зовсім немає інформації про організацію і ведення господарства такого типу.

Даною проблематикою – етнорегіональним дослідженням традиційного скотарства України цього хронологічного періоду, займались як у радянський період,

так і уже в час незалежності України низка вчених- етнологів, зокрема В.Кубійович, М.Мандибура, С.Павлюк, М.Тиводар, М.Гладкий, М.Глушко.

Загалом практичне значення згаданих праць полягає саме в тому, що вони містять відомості, які значно розширюють дослідницьку тематику, доповнюють конкретним фактажем, при цьому дають змогу з'ясувати, застосовуючи компаративістські методи, етнокультурну специфіку цього виду заняття у сусідніх етнічних спільнот.

Щодо істориків, то у період незалежності України цей аспект у контексті сільськогосподарської кооперації розробляли такі молоді дослідники, як О.Шміло, Г.Шевчук, Л.Дрогомирецька, економісти В.Чайковський, Л.Родіонова.

Скотарство було і залишається важливою галуззю сільськогосподарського сектора. Його динаміка насамперед залежить від природно-географічних умов території. Аналізуючи ландшафтні фактори Східної Галичини, слід відзначити, що вони були сприятливими для скотарської галузі. Зокрема, Наддністрянська низовина та Західне Поділля були ареалом розведення великої рогатої худоби. Тоді як передгірська та гірська частина Українських Карпат спеціалізувалися на вирощуванні найперше овець і кіз, меншою мірою, корів.

Дослідження даної проблематики – традиційного скотарства українського населення Східної Галичини (кінця XIX – першої третини XX ст.) неможливе без поєднання із проблематикою землеробства, аграрних відносин на теренах Східної Галичини у цей історичний період. Проте скотарство у Східній Галичині в порівнянні із землеробством відіграло менш важливе значення і, за винятком карпатської зони, було допоміжним заняттям.

Однак у певні історичні періоди під впливом тих чи інших соціально-історичних чинників значення скотарства як економічної ланки сільськогосподарського виробництва підсилювалося або послаблювалось.

У міжвоєнний період розвиток Східної Галичини відбувався в умовах цілковитої втрати державності та права українців безпосередньо керувати господарськими справами. В економічному й політичному житті краю панувала тотальна монополія польського елемента. Так, 25 червня 1919 року Польща отримала від Паризької конференції мандат на окупацію Східної Галичини. Це, своєю чергою, означало якнайшвидшу колонізацію і полонізацію цих українських земель.

Міжвоєнна Польща була відсталою аграрною країною із слабо розвинутою промисловістю. Так, зокрема слід відзначити, що станом на 1921 рік у сільському господарстві було зайнято до 65% населення, тоді як у промисловості лише 9%¹.

У зв'язку з низьким рівнем промислового розвитку на території Східної Галичини у міжвоєнний період саме такі чинники, як різко виражене аграрне перенаселення і надзвичайна гострота земельної проблеми, що була пов'язана з розподілом власності на землю, на думку дослідника В.Калини, “визначали надлишок робочих рук на селі по відношенню до їх попиту на ринку праці, народжували численні верстви безробітних і особливо напівбезробітних у сільському господарстві”. Відносне перенаселення на селі надзвичайно загострила аграрна криза 30-х років XX ст. Своєю чергою, всі ці фактори й тенденції в сукупності призвели до появи еміграційного руху сільського населення як Західної України загалом, так і Східної Галичини зокрема.

Саме сільське господарство як галузь народного господарства було головним заняттям для українців Галичини. Станом на 1921 рік у цій галузі в Тернопільському воєводстві було зайнято 81,2%, Станиславівському – 76,6%, Львівському – 70,9% населення. Винятково українці, котрі займались сільським господарством, становили майже 95%².

Слід відзначити, що найперше збереженням магнатського і дрібного селянського землеволодіння характеризувались соціально-економічні відносини в галицькому селі міжвоєнного періоду. Більшість господарств галицьких селян були карликовими і займали менше двох гектарів.

Господарське життя Східної Галичини визначав і формував саме розвиток сільського господарства. Про це яскраво свідчила структура сільськогосподарських угідь досліджуваної території³:

Воєводства	в тис. га					
	всі с/г угіддя	орна земля	сіножаті	пасовища	ліси	інші
Львівське	2702,3	1307,2	315,7	256,4	694,5	128,5
Тернопільське	1624,2	1028,8	134,1	75,5	283,2	102,7
Станиславівське	1836,5	578	303,4	225,7	640,1	90,3
Галичина	6163	2914	753,2	557,6	1617,8	321,5

Для розвитку скотарства українців окресленої нами вище досліджуваної території такий розподіл сільськогосподарських угідь дає кращі можливості для одних воєводств та гірші для інших у цілому.

Статистичні дані, наведені в таблиці, яскраво свідчать і чітко демонструють відмінності й різницю між воєводствами Східної Галичини щодо наявності реальних сприятливих умов для активного й динамічного розвитку скотарства. Так, зокрема на території Станиславівського воєводства був найбільший процент пасовищ, лук і лісів. Що ж стосується Тернопільського воєводства, то слід зазначити, що на його території сіножаті склали половину, а пасовища аж третину попереднього воєводства. При цьому варто зауважити, що відсоток ріллі на Станиславівщині становив 31,5% від загальної площі території. Водночас важливо підкреслити, що саме Тернопільщина відзначалася найвищим відсотком ріллі серед воєводств Східної Галичини, що становив аж 63,3%⁴.

Таким чином, саме на Станиславівщині виявилися найбільш сприятливі умови для розвитку скотарства. Тому власне це воєводство стало епіцентром зародження українського молочарства в Східній Галичині.

Станом на 1926 рік на території Східної Галичини вся площа пасовищ та сіножатей була такою⁵:

Воєводства	Сіножаті		Пасовища	
	гектарів	% до всієї площі с/г угідь	гектарів	% до всієї площі с/г угідь
1. Львівське	315700	11,7	256400	9,5
2. Тернопільське	134100	8,3	75500	4,7
3. Станиславівське	303400	16,3	225700	12,2
Східна Галичина	753200	12,1	557600	8,6

Так, цифрові дані таблиці свідчать, що Львівське воєводство характеризува-лося найбільшою площею пасовищ і сіножатей серед усіх воєводств Галичини. Однак обов'язково слід зауважити, що у кількісному співвідношенні всіх сільськогосподарських угідь перше місце посідало Станиславівське воєводство.

У середині 20-х років ХХ ст. пасовища Східної Галичини були загалом у дещо занедбаному стані. Тільки пасовища над Дністром склали позитивний і приємний виняток. Саме на них завдяки добрій якості корму худоба досить швидко й добре напасалася. Необхідно зауважити той момент, що громадам належала значна частина пасовищ: у Станиславівському воєводстві – 29,7%, Тернопільському – 56,2%, Львівському – 39,8% всієї їх площі. Таким чином, у середньому по всій території Східної Галичини ця цифра складала – 38%. Найбільша площа пасовищ була характерна для Львівщини – 256 400 га, а найменша для Тернопільщини – 75 500 га, тоді як загалом у Східній Галичині цей показник становив 557 600 га⁶. На тих територіях Галичини, де пасовищ було найменше, тобто на Тернопільщині, спільне землеволодіння було найбільшим.

За підрахунками Є.Храпливого кількість кормів, яку дають сіножаті й пасовища, складала:

29 374,8 центнерів із сіножатей, із чого відкидаємо 20% на можливі втрати при неврожаї, отже, 23 499,840 центнерів, на кожен штуку худоби 20 кг на день, сіна вистачить на 321,641 штук;

557600 гектарів пасовищ, коли брати 6 місяців випасу по 1,5 га на штуку, вигодує 185,866 штук худоби.

Всього разом 507,507 штук худоби⁷.

Незважаючи на те, що цей підрахунок дуже приблизний, він яскраво свідчить, що природного корму в Східній Галичині немало, однак, його все одно недостатньо для годівлі всієї худоби.

Важливе значення для годівлі великої рогатої худоби, крім природних сіножатей і пасовищ, мали посіви кормових рослин, таких, як конюшина, пелюшка, вика і бобик, сераделля. Для того, щоб забезпечити кормами худобу, селяни використовували також кормові буряки, рідше – картоплю, але найбільше солому.

Вищенаведені факти підтверджують дані етнографічних матеріалів, зібраних на території Івано-Франківської, Тернопільської та Львівської областей. За свідченнями Станіслави Теодорівни Стасюк (1931 р.н.), мешканки гміни Старе Село Жидачівського повіту Львівського воєводства, у 30-х роках ХХ ст., господар ціле літо з сім'єю ладив сіно й солому. Садили кормові буряки, ріпу, брукву⁸. У той же період у гміні Трибухівці Буцацького повіту Тернопільського воєводства, за свідченнями жительки Анастасії Степанівни Пискливець (1933 р.н.), взимку худобу годували сіном, січкою, пшеничною половиною. Коня годували сіном, січкою і вівсом. Свиной годували бараболею вареною, грісом, забілювали молоком, сироваткою, а влітку – травою, кропивою. Кормом була солома, сіно, пшениця, жито, овес, ячмінь⁹.

У 20-х роках ХХ ст. площа зайнята під посівами кормових буряків у Східній Галичині була незначною – 26 900 га. Так, у Львівському воєводстві вона була найбільшою і становила 15 700 га¹⁰.

Дані підтверджують, що Галичина для доброї годівлі худоби потребувала збільшення площі посіву кормових культур. Однак у цілому природні умови краю активно сприяли розведенню тут великої рогатої худоби. У деяких околицях (гори, підгір'я) воно стало основою достатку селянської сім'ї. Також розведення ВРХ було надзвичайно важливим як з агрономічних, так і з національних поглядів.

Варто зазначити, що саме розведення великої рогатої худоби було найважливішою ділянкою традиційного скотарства. Є.Храпливий писав, що “на наших землях корова – це тварина, що прогодовує цілу рідню, а часто й єдине джерело грошового доходу – з молока, чи з молочних продуктів”¹¹.

Так, на всій території Східної Галичини, починаючи з 1880 року – року, в якому було введено в життя закон про боротьбу з книгосушем, хворобою, яка щорічно призводила до загибелі великої кількості худоби, протягом півстолітнього періоду спостерігалася і відбувалася така динаміка зміни кількості ВРХ¹²:

Воєводства	1880 р.	1890 р.	1900 р.	1916 р.	1921 р.	1927 р.
1. Львівське	606567	686159	740117	680485	592820	617375
2. Тернопільське	371490	390422	448530	425743	364643	429603
3. Станіславівське	458527	485752	519119	444543	414192	433980
Східна Галичина	1436584	1562333	1707766	1550771	1371655	1480958

У 1927 р. у Львівському воєводстві 9,7% селянських господарств не мали корів, тоді як у Станіславівському – 19,1%, а у Тернопільському – 18,3%. У Східній Галичині станом на 1927 р. одну корову мали 25,8% господарств¹³.

У 1927 р. на 100 мешканців Галичини припадало 36,6 штук ВРХ. Зокрема, найбільше в Львівському воєводстві – 39,7, а найменше в Тернопільському – 33,1¹⁴.

Воєнні лихоліття Першої світової війни призвели до зменшення кількості поголів'я худоби на території Східної Галичини. Відновлення довоєнного стану відбулося аж у 1927 році. На зниження кількості худоби в 1933 р., порівняно з 1932 р., вплинула світова економічна криза. Однак, незважаючи на несприятливі умови, у Галичині все-таки спостерігалася поступове відновлення кількості худоби. Про приріст худоби в краї свідчать статистичні дані таблиці¹⁵:

Воєводства	Приріст в роках		
	1927 р.	1929 р.	1930 р.
	Рік 1921=100	Рік 1927=100	Рік 1929=100
1. Львівське	680485	592820	617375
2. Тернопільське	425743	364643	429603
3. Станіславівське	444543	414192	433980
Галичина	1550771	1371655	1480958

Дані підтверджують зниження тенденції у зростанні кількості худоби.

Низький приріст худоби в Станиславівському воєводстві в 1930 році пояснюється катастрофічними обставинами, а саме хворобами та браком кормів. Про стан розведення ВРХ, зокрема, кількісне співвідношення худоби до площі сільськогосподарських угідь свідчать такі дані таблиці¹⁶:

На 1 км сільськогосподарських угідь припадало штук худоби	1910 р.	1921 р.	1927 р.
1. Львівське	46,8	29,6	43,9
2. Тернопільське	34,0	22,5	31,7
3. Станиславівське	40,1	22,6	36,1
Галичина	40,9	24,9	37,2

На Львівщині густота розміщення худоби була найвищою у Східній Галичині, далі йшла Станиславівщина, а за нею – Тернопільщина. В цілому в Галичині на 1 км сільськогосподарських угідь станом на 1927 рік припадало 37,2 корови, що було більше, ніж у Польщі (32,5) і Франції (35,9), але значно менше, ніж у Данії (89,6), Нідерландах (96,7) і Бельгії (77,4)¹⁷.

Слід відзначити, що на 100 сільських жителів Східної Галичини в 1932 році припадало 36,6 корови. У Львівському воєводстві цей показник був найбільшим і становив – 40,7, відповідно у Станиславівському – 35,4, а найменше – у Тернопільському – 33,8¹⁸.

Саме в селянських господарствах українців була найбільша кількість худоби. У 1902 році в Східній Галичині менше 10% всієї рогатої худоби належало великим землевласникам¹⁹, а вже у 1930 році цей відсоток зменшився до 5²⁰.

Таким чином, розведення ВРХ було справою селянських господарств українців Галичини. Кількість селянських господарств, що мали лише одну корову, складала 84,3%. На території Львівського воєводства цей відсоток сягав аж 90,3%. Тільки незначна кількість селянських господарств мала більше двох корів²¹:

Воєводства	Всі господарства	1 корову мають	2 корови мають	3 корови мають	4 корови мають	5 і більше корів мають
1. Львівське	100	50,6	38,4	8,4	1,8	0,8
2. Тернопільське	100	77,7	19,0	2,2	0,5	0,6
3. Станиславівське	100	69,6	23,7	4,7	1,3	0,7
Галичина	100	65,9	27,1	5,1	1,2	0,7

Майже 66% селянських господарств Галичини мали лише по одній корові. У Тернопільському воєводстві ситуація в цьому плані була найгіршою, а найкращою на території Львівського.

Більшість господарств Східної Галичини, які мали корови, використовували молоко для власного споживання. Віддати ж надлишок молока на переробку чи продати – таке могли тільки 2/5 усіх господарств²². Саме через малоземелля більшість господарств мали лише по одній корові. Проте слід зауважити, що ці господарства мали інші тварини, зокрема коней, які забирали корм і можливість прогодувати корів.

Так, у 1927 році на 1 км сільськогосподарських угідь у Галичині припадало 18,3 коней, тоді як корів 37,2. Зокрема, приріст коней був більший, ніж ВРХ, від 1921 до 1927 року він зріс у краю на 25,9%. Щодо худоби, то її приріст складав тільки 8,6%²³.

Браком механічних знарядь праці передовсім пояснювалася велика кількість коней. На розведення ВРХ негативно впливало таке велике число коней. Так, зокрема у Галичині переважав молочний напрямок розведення ВРХ, про що яскраво свідчать статистичні дані таблиці²⁴:

Дані на 1927 рік	З усієї кількості ВРХ	
	% корів	% волів
1. Львівське	70,2	0,8
2. Тернопільське	67,7	0,6
3. Станіславівське	65,6	4,4
Галичина	67,8	1,9

Число волів у Східній Галичині після Першої світової війни постійно зменшувалося. Так, у 1927 році було 30 603 воли, а в 1932 році – 17 223²⁵. Ця галузь традиційного скотарства втратила своє значення. Тоді ж через добре налагоджену кооперативну молочарську організацію щораз більшого значення набував молочний напрям.

У Східній Галичині в міжвоєнний період найбільш поширеними були такі породи великої рогатої худоби: червона галицька, низинна, симентальська.

Для цілісного уявлення про розведення ВРХ важливим є співвідношення молодняка і всієї худоби та відповідно окремо бугаїв і корів. Це мало важливе значення для розвитку цієї галузі сільського господарства на всій території Східної Галичини²⁶:

Воєводства	Вся ВРХ	Менше 1 року	Від 1 року до 3-х		Більше 3-х років			
			бички	інші	разом	бугаї	корови	воли
1. Львівське	876546	147246	13384	884488	627468	4260	618667	4543
2. Тернопільське	429603	75838	6780	50270	296715	2680	292452	1583
3. Станіславівське	433980	71061	14561	47128	301230	2925	286099	12200
Галичина	1740129	294145	34725	185846	1225413	9865	1197218	18336

Молодняк у Галичині складав 16,9% від усієї кількості поголів'я ВРХ. Зокрема, молоді корови до 3-х років становили 10,6%. Співвідношення бугаїв і корів було несприятливим, а саме воно складало 0,8% усіх корів, або при нормі 60 – 70 корів на одного бугая припадало аж 125²⁷.

Отже, аналізуючи стан розведення ВРХ у Східній Галичині в досліджуваний період, необхідно зазначити, що:

головними годівельниками великої рогатої худоби були насамперед селянські господарства;

кількість ВРХ зростала у селянських господарствах і зменшувалась у поміщицьких;

більшість селянських господарств мали лише по одній, а третина господарств мали з великих тварин лише одну корову, що не сприяло зростанню кількості молока для переробки, й відбивалося на споживанні цього продукту сільським населенням;

недостатньою була кількість бугаїв, що стримувало, своєю чергою, правильний розвиток розведення ВРХ, а зокрема якості;

молочний напрям був головним у розведенні ВРХ.

Для більшості населення Східної Галичини джерелом існування було саме сільське господарство. Перехід від рослинництва до тваринництва був важливим в умовах малоземелля і аграрного перенаселення. Загалом природні умови сприяли розвитку молочного напрямку скотарства в краї. Відповідна кількість сіножатей і пасовищ, що була в Галичині, дозволяла цілком реально утримувати велику рогату худобу. Аналіз показав, що природні умови для розвитку скотарства, забезпеченість великою рогатою худобою у Східній Галичині нічим не гірші, аніж у провідних молочарських країнах Західної Європи.

Отже, умови для розвитку скотарства у Східній Галичині як засобу подолання негативних економічних тенденцій у галицькому селі, загалом були сприятливими.

- ¹ *Алексієвець Л.* Новітня історія Польщі (1918–1939). – Київ – Тернопіль, 2002. – С. 184.
- ² *Шимонович І.* Територія і населення. Статистична розвідка. – Львів, 1926. – С. 8.
- ³ Центральний державний архів вищих органів влади України м. Київ (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 3795. – Оп. 2. – Спр. 107. – Арк. 18.
- ⁴ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині. Нарис за час від 1890 до 1930. – Львів, 1933. – С. 5.
- ⁵ Там само. – С. 8.
- ⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 3795. – Оп. 2. – Спр. 74. – Арк.
- ⁷ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 10.
- ⁸ Науково-етнографічний архів ПНУ ім. В. Стефаніка. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 24. – Арк. 1.
- ⁹ Там само. – Спр. 18. – Арк. 1; Спр. 22. – Арк. 1; Спр. 8. – Арк. 1; Спр. 7. – Арк. 2; Спр. 23. – Арк. 1; Спр. 5. – Арк. 1; Спр. 15. – Арк. 1; Спр. 4. – Арк. 2.
- ¹⁰ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 11.
- ¹¹ *Храпливий Є.* За наше хліборобське шкільництво. Накладом Крайового господарського товариства “Сільський господар”. – Львів, 1933. – С. 234.
- ¹² *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 13.
- ¹³ ЦДАВОУ. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 638. – Арк. 55.
- ¹⁴ ЦДАВОУ. – Ф. 3795. – Оп. 2., Спр. 107. – Арк. 35.
- ¹⁵ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 15.
- ¹⁶ Там само. – С. 16.
- ¹⁷ *Храпливий Є.* За наше хліборобське шкільництво... – С. 240.
- ¹⁸ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 239.
- ¹⁹ Там само. – С. 24.
- ²⁰ *Храпливий Є.* За наше хліборобське шкільництво... – С. 255.
- ²¹ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 25.
- ²² *Храпливий Є.* Сільське господарство галицько-волинських земель. – Львів, 1936. – С. 259.
- ²³ Там само. – С. 26.
- ²⁴ Там само. – С. 27.
- ²⁵ *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині... – С. 244.
- ²⁶ Там само. – С. 28.
- ²⁷ Там само. – С. 29.